

Przemysław Skulski

POZYCJA CHIN NA MIĘDZYNARODOWYM RYNKU BRONI

1. Wstęp

Obecność Chińskiej Republiki Ludowej na międzynarodowym rynku broni jest zauważalna od wielu dziesięcioleci. Jednak w ostatnim okresie widoczne są istotne zmiany jakościowe w tym obrazie. Praktycznie do końca XX w. Chiny były postrzegane jako producent taniego uzbrojenia o niskim stopniu zaawansowania technologicznego. W zdecydowanej większości były to konstrukcje pochodzenia radzieckiego, które Chińczycy starali się w swoim zakresie modernizować. Uzbrojenie to eksportowano przede wszystkim do krajów rozwijających się. Jeżeli chodzi o import, to przez dziesięciolecia głównym partnerem ChRL był ZSRR, a następnie Rosja.

Przełom XX i XXI w. przyniósł wiele zmian. Rozwój gospodarki ChRL obserwowany w ostatnich latach oznacza także zwiększenie się możliwości technologicznych. Widoczne jest to także w przemyśle zbrojeniowym, który obecnie jest w stanie produkować wiele zaawansowanych konstrukcji, jak np. samolot myśliwski J-11 (odpowiednik rosyjskiego Suchoja Su-27SK). Jednocześnie Chińczycy prowadzą bardzo intensywne działania na międzynarodowym rynku broni, stając się coraz silniejszą konkurencją dla działających na nim potentatów.

2. Polityka bezpieczeństwa i wydatki zbrojeniowe

Kształtowanie polityki bezpieczeństwa Chińskiej Republiki Ludowej jest procesem scentralizowanym i realizowanym przez aparat Komunistycznej Partii Chin. Odgrywa on decydującą rolę w wypracowywaniu wszelkich decyzji. W przypadku ChRL widoczna jest także personalizacja w prowadzeniu polityki bezpieczeństwa. Decyzje dotyczące podstawowych interesów Chin i ich bezpieczeństwa podejmowane są w wąskim gronie decydentów, a często są to decyzje jednej osoby. Z tego względu często mówi się o polityce bezpieczeństwa realizowanej według zasad przyjętych przez kolejnych przywódców: Mao Zedonga, Denga, Jiang Zemina i Hu Jintao.

Na początku XXI w. chińska koncepcja bezpieczeństwa przeszła pewne zmiany, co związane było z pojawieniem się nowych czynników. Należy do nich zaliczyć

ataki terrorystyczne na USA we wrześniu 2001 r., przyjęcie Chin do WTO w listopadzie 2001 r. oraz przejście władzy przez ekipę Hu Jintao (przełom 2002/2003 r.)¹. Obecnie kładzie się nacisk na kreowanie wizerunku Chin jako nowoczesnego państwa dysponującego dojrzałą koncepcją bezpieczeństwa. Podkreśla się, że rozwój ChRL nie tylko nie stanowi zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego, ale jako jedno z mocarstw kraj ten może przyczyniać się do jego zwiększenia. Wiele miejsca poświęca się współpracy międzynarodowej, m.in. w zakresie zwalczania terroryzmu².

Na politykę bezpieczeństwa realizowaną przez ChRL wpływają różnorodne czynniki, a do najważniejszych zagadnień należy zaliczyć:

- problemy wewnętrzne związane z ruchami separatystycznymi, a w szczególności w Ujgurskim Regionie Autonomicznym Xinjiang oraz w Tybecie, z uchodźcami z Korei Północnej, jak również z kwestiami społecznymi, takimi jak masowe migracje ekonomiczne,
- problemy zewnętrzne związane ze sporami granicznymi: z Indiami (część Wyżyny Tybetańskiej), Japonią (wyspy Senkaku), Wietnamem (co do granicy morskiej), a także z innymi państwami basenu Morza Południowocchińskiego (Wietnam, Filipiny, Indonezja, Maleszja oraz sułtanat Brunei) w zakresie jurysdykcji nad archipelagiem Spratly,
- kwestię tajwańską, uwypukloną obecnie przez aspiracje prezydenta Chen Shuibiana, aby Tajwan stał się w pełni niepodległym państwem,
- walkę z międzynarodowym terroryzmem – Chińczycy podkreślają przy tym znaczenie współpracy multilateralnej na bazie obowiązującego prawa międzynarodowego z zastosowaniem środków politycznych, ekonomicznych i dyplomatycznych,
- zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego – w tym zapewnienie dostaw surowców (przede wszystkim energetycznych) dla dynamicznie rozwijającej się gospodarki chińskiej, co jest widoczne w chińskiej polityce wobec państw afrykańskich i niektórych państw Zatoki Perskiej.

W realizacji długofalowej polityki bezpieczeństwa ChRL istotną rolę odgrywa produkcja oraz eksport uzbrojenia. Wykorzystywane są one jako instrumenty budujące pozycję Chin zarówno w Azji, jak i na świecie. Działania w tej dziedzinie można rozpatrywać także w kategoriach polityki zagranicznej. Przede wszystkim dotyczy to handlu bronią, który jest uważany za istotny element ekspansji polityczno-gospodarczej Chińskiej Republiki Ludowej.

Należy także zauważyć, że ChRL należy do grupy krajów o najwyższych wydatkach na cele wojskowe (tab. 1). Na wydatki te składają się kwoty związane z następującymi działaniami: utrzymaniem sił zbrojnych (wynagrodzenia, zakwaterowanie,

¹ E. Haliżak, *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, Żurawia Papers z. 10, Scholar, Warszawa 2007, s. 75.

² Informacje dotyczące chińskiej polityki bezpieczeństwa publikowane są w Białej Księdze, z których ostatnia ukazała się w 2006 r.

wyżywienie, umundurowanie, ochrona zdrowia), szkoleniem, wydatkami inwestycyjnymi obejmującymi zakup uzbrojenia i wyposażenia wojskowego, zakup wyposażenia i sprzętu cywilnego, prace badawczo-naukowe i inwestycje w infrastrukturę³.

Tabela 1. Kraje o najwyższych wydatkach na cele wojskowe w 2006 r.

Kraj	Wielkość wydatków (w mld USD, ceny stałe z 2005 r.)	Wielkość wydatków na 1 mieszkańca (w USD)	Udział w wydatkach światowych (w %)
1. USA	528,7	1756	46
2. Wielka Brytania	59,2	990	5
3. Francja	53,1	875	5
4. Chiny	[49,5]	[37]	[4]
5. Japonia	43,7	341	4
6. Niemcy	37,0	447	3
7. Rosja	[34,7]	[244]	[3]
8. Włochy	29,9	514	3
9. Arabia Saudyjska	29,0	1152	3
10. Indie	23,9	21	2

[] – dane szacunkowe.

Źródło: *SIPRI Yearbook 2007, Armaments, disarmament and international security*, Oxford University Press, Oxford 2007, s.270.

Przedstawione w tab. 1 dane dotyczące wydatków na cele wojskowe w Chinach są jednak jedynie szacunkowe. Pomiedzy poszczególnymi źródłami występują bardzo istotne różnice. Według oficjalnych źródeł chińskich, wydatki w 2006 r. wyniosły 35 mld USD, sztokholmski instytut SIPRI oszacował je na 49,5 mld USD, a według amerykańskiej US Defence Agency wynosiły one od 80 do 115 mld USD⁴. Analizując wydatki na cele wojskowe, należy zwrócić uwagę na dwa fakty. Po raz pierwszy wydatki militarne Chin okazały się wyższe niż Japonii. Tym samym Chiny stały się pod tym względem numerem jeden wśród krajów azjatyckich. Po drugie, w ostatniej dekadzie widoczny jest gwałtowny wzrost chińskich wydatków na cele wojskowe. W latach 1997-2006 wzrost ten wyniósł 195%. Wśród najistotniejszych przyczyn tego zjawiska należy wymienić wzrost płac żołnierzy Armii Ludowo-Wyzwoleńczej oraz realizację programów modernizacyjnych chińskiej armii. Oznaczają one informatyzację na szeroką skalę oraz wprowadzenie do produkcji oraz na wyposażenie jednostek wojskowych wielu nowoczesnych systemów uzbrojenia⁵.

³ K. Żukowska, K. Grącik (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, SGH, Warszawa 2006, s. 174.

⁴ *SIPRI Yearbook 2007, Armaments, disarmament and international security*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 289.

⁵ *China's National Defence in 2006*, www.china.org.cn/english/features/book/194421.htm (data dostępu 24.06.2008).

3. Przemysł zbrojeniowy

W literaturze jest bardzo niewiele wiarygodnych informacji dotyczących struktury organizacyjnej oraz funkcjonowania chińskiego przemysłu zbrojeniowego. Bardzo często publikowane są jedynie fragmentaryczne informacje dotyczące poszczególnych przedsiębiorstw⁶. Utrudnia to możliwość zbudowania całościowego obrazu przemysłu zbrojeniowego w Kraju Środka.

Pomimo tych trudności można stwierdzić, że w ostatnich latach chiński przemysł zbrojeniowy przechodzi bardzo głębokie przeobrażenia. Proces ten został zapoczątkowany latem 1999 r., kiedy utworzono 10 konglomeratów stanowiących trzon przemysłu zbrojeniowego w ChRL. Są one tworzone nie tylko przez przedsiębiorstwa o różnym profilu działalności, ale także przez ośrodki badawcze oraz uczelnie wyższe. W 2001 r. dołączył do nich kolejny podmiot China Electronics Technology Group Corporation (CETC), specjalizujący się w produkcji systemów elektronicznych (tab. 2). Są to gigantyczne podmioty, zatrudniające setki tysięcy pracowników, pozostające pod ścisłą kontrolą państwa.

Ideą, która przyświecała wprowadzonym zmianom, było zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw zbrojeniowych. Z tego względu produkcją lotniczą, sprzętem raketowym i astronautycznym, uzbrojeniem naziemnym, wojskowym przemysłem stoczniowym oraz energią atomową zajmują się po dwa podmioty, które mają ze sobą współpracować i konkurować (*coopetition*). Wydaje się jednak, że nie we wszystkich obszarach cel został osiągnięty. W przemyśle lotniczym funkcjonują dwa konglomeraty Aviation Industries of China I i II (AVIC I i II)⁷, ale ponieważ oferują one zupełnie inne produkty (AVIC I nastawiony jest na produkcję samolotów bojowych, natomiast AVIC II specjalizuje się w samolotach szkolnych, transportowych i śmigłowcach), konkurencja pomiędzy nimi jest bardzo ograniczona⁸. W połowie 2008 r. pojawiły się informacje o połączeniu obu podmiotów w jeden konglomerat⁹.

Oceniając obecny chiński przemysł zbrojeniowy, można wskazać zarówno jego atuty, jak i słabości. Do mocnych stron zalicza się to, że Chiny posiadają obecnie przemysł zbrojeniowy z pełnymi cyklami produkcji. Coraz większe środki finansowe są inwestowane w przemysł zbrojeniowy, zatem istnieje perspektywa jego dynamicznego rozwoju i unowocześniania. Należy też zaznaczyć, że chińskie korporacje zbrojeniowe intensywnie działają w sektorach cywilnych, oferując wiele towarów oraz usług nie związanych bezpośrednio z produkcją zbrojeniową. Przykładem może być firma Huawei, której główną część asortymentu stanowią produkty pozawojskowe¹⁰.

⁶ Bardzo często informacje podawane przez poszczególne źródła są ze sobą sprzeczne. Przykładem mogą być informacje o koncernie NORINCO. Według niektórych źródeł jest to producent uzbrojenia, w tym czołgów, według innych jest to firma zajmująca się eksportem chińskiego uzbrojenia.

⁷ Stosowana jest też inna nazwa – China Aviation Industry Corporation (CAIC).

⁸ Walka konkurencyjna występowała m.in. w odniesieniu do samolotów szkolno-treningowych.

⁹ www.forbes.com/afxnews/limited/feeds/afx/2008/06/16/afx5122291.html (data dostępu 18.06.2008).

¹⁰ Firma Huawei jest aktywna na rynku polskim w sektorze telekomunikacyjnym.

Tabela 2. Najważniejsze podmioty chińskiego przemysłu zbrojeniowego

Nazwa	Obszar działania (sektor zbrojeniowy)	Wybrane podmioty	Wielkość zatrudnienia
Aviation Industries of China I (AVIC I)	przemysł lotniczy – samoloty wojskowe, silniki, uzbrojenie lotnicze	Chengdu Aircraft Industry Corporation, Shenyang Aircraft Corporation, Xian Aero Engine	290 000
Aviation Industries of China II (AVIC II)	przemysł lotniczy – samoloty szkolne, samoloty transportowe, śmigłowce	Harbin Aircraft Manufacturing Corporation, Hongdu Aviation Industry Corporation, Shaanxi Aircraft Company, Changhe Aircraft Industries Group	270 000
China Aerospace Science & Technology Corporation (CASC)	przemysł astronautyczny i raketowy	China Academy of Rocket Motor Technology, China Academy of Launch Vehicle Technology, Sichuan Space Industry Corporation	110 000
China Aerospace Science & Industry Corporation (CASIC)	przemysł astronautyczny i raketowy	China Changfeng Mechanics and Electronics Technology Academy, China Jiangnan Space Industry Company, Sanjing Space Group	150 000
China State Shipbuilding Corporation (CSSC)	przemysł stoczniowy	stocznie: Guangzhou, Hudong, Jiangnan, Zhonghua	95 000
China Shipbuilding Industry Corporation (CSIC)	przemysł stoczniowy oraz badania i rozwój	Stocznie: Bohai, Dalian, Wuchang	170 000
China North Industries Group Corporation (NORINCO)	sprzęt dla wojsk lądowych – pojazdy bojowe, artyleria i uzbrojenie naziemne, pociski raketowe	NORINCO, China Jinxing National Corporation, Banxi Precision Machinery Plant	450 000
China South Industries Group Corporation (CSIGC)	sprzęt dla wojsk lądowych – pojazdy na użytek wojska	Changan Automobile Corporation, China Jialing Group Corporation, Jianshe Industries Corporation	260 000
China National Nuclear Corporation (CNNC)	przemysł nuklearny	China Isotope Corporation, China Nuclear Energy Corporation, China Nuclear Instrumentation and Equipment Corporation	280 000
China Nuclear Energy & Construction Group Corporation (CNECC)	przemysł nuklearny – konstrukcje wykorzystywane w przemyśle nuklearnym	-	-
China Electronic Technology Group Corporation (CETC)	przemysł elektroniczny: sprzęt komputerowy, oprogramowanie, sprzęt optyczny	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z internetu.

Z perspektywy rynku międzynarodowego przemysł chiński jest konkurencyjny, gdyż jego produkty są tańsze od wyrobów z innych krajów. Ponadto Chińczycy nie uczestniczą w embargach eksportu broni nałożonych przez Unię Europejską i USA na kraje trzecie i są gotowi dostarczać swoje produkty praktycznie wszystkim, którzy nie stanowią bezpośredniego zaplecza dla separatystycznych ruchów działających w ChRL. Z jednej strony stwarza to perspektywy wejścia na wiele rynków, jednak z drugiej spotyka się ze sprzeciwem wielu krajów (głównie USA).

Natomiast jeżeli chodzi o słabości, to chiński przemysł zbrojeniowy w dalszym ciągu pozostaje jednak molochem ze skostniałą i trudno reformującą się strukturą organizacji oraz zarządzania. Wpływa to na niską efektywność działania. Funkcjonujące w tym sektorze gospodarki podmioty pozostają pod ścisłą kontrolą państwa. Choć w ostatnich latach Chińczycy zmniejszyli stopień zacofania technologicznego (m.in. rozbudowując ośrodki badawczo-rozwojowe), to ich firmy nie mają dostępu do najnowszych technologii. Z pewnością jest to konsekwencją ograniczeń wprowadzonych przez Unię Europejską i USA po wydarzeniach na placu Tiananmen w 1989 r. Jednak wiele firm unika kontaktów i współpracy z Chińczykami z innego względu – obawiając się, że ich wyroby zostaną skopiiowane. Wyroby oferowane obecnie przez chiński przemysł zbrojeniowy w zdecydowanej większości przypadków pozostają kopiami lub modyfikacjami uzbrojenia zagranicznego sprzed lat (głównie radzieckiego/rosyjskiego oraz francuskiego). Inne powstały w wyniku współpracy z firmami zagranicznymi, które dostarczają wiele podzespołów (głównie silniki oraz elektronikę). Powoduje to duże uzależnienie przedsiębiorstw chińskich od podmiotów zagranicznych. Innym problemem jest to, że część zakładów ulokowana jest z dala od szlaków transportowych w zachodniej i środkowo-zachodniej części kraju, co jest niekorzystne ze względów logistycznych.

Specjaliści analizujący chiński przemysł zbrojeniowy przewidują w najbliższej przyszłości dwa kierunki zmian:

1. W ChRL już obecnie ma miejsce częściowa liberalizacja produkcji i obrotu uzbrojeniem. 6 sierpnia 2007 r. rząd chiński podał do wiadomości, że określono zasady, na podstawie których chińskie firmy prywatne mogą zajmować się produkcją uzbrojenia i badaniami nad nowymi technologiami zbrojeniowymi. Zdaniem Chińczyków, stworzy to większą konkurencję i wpłynie na rentowność przemysłu zbrojeniowego. Konsekwencją będzie zwiększenie się liczby podmiotów działających w tym sektorze gospodarki, co utrudni nadzór nad nimi. Już obecnie działania specjalnej komisji powołanej do nadzoru nad przemysłem zbrojeniowym COSTIND (Commission of Science, Technology and Industry for National Defense)¹¹ napotykają poważne problemy.

2. Kontynuowane będą dążenia do unowocześnienia wyrobów chińskiego przemysłu zbrojeniowego. Działania te są wyraźnie widoczne szczególnie w odniesieniu

¹¹ Zajmuje się ona także licencjonowaniem eksportu oraz zatwierdza grupy towarów, które mogą być eksportowane. COSTIND, będąca w randze ministerstwa, odpowiada przed Radą Państwową, a nie przed Centralną Komisją Wojskową.

do przemysłu stoczniowego oraz lotniczego. Zdynamizowanie w czasach rządów Jiang Zemina rozwoju przemysłu stoczniowego, w tym produkcji okrętów wojennych i łodzi podwodnych, wynika przede wszystkim z interesu wewnętrznego i ma związek z kwestią tajwańską¹². W grudniu 2006 r. zainteresowanie modernizacją i rozwojem chińskiej marynarki potwierdził Hu Jintao¹³. Wydaje się jednak, że w tym segmencie Chin mogą się pojawić na międzynarodowym rynku uzbrojenia w odległej przyszłości.

Wizytówką chińskiego przemysłu zbrojeniowego ma być przemysł lotniczy. Jest to o tyle uzasadnione, że właśnie w tym segmencie oferta Chin jest najbardziej konkurencyjna. Już obecnie są one w stanie dostarczyć wiele w miarę nowoczesnych konstrukcji, takich jak samoloty myśliwskie J-11B (zmodyfikowany Suchoj Su-27SK), J-10 i FC-1¹⁴ czy maszyny treningowe K-8. Obecnie trwają prace nad wieloma nowoczesnymi konstrukcjami, za jakie należy uznać samoloty J-12 i J-13 oraz śmigłowiec szturmowy WZ-10. Na eksport ma być przeznaczony szeroki asortyment lotniczego uzbrojenia podwieszanego: pociski raketowe klasy powietrze–powietrze (PL-8, PL-11 i PL-12) i klasy powietrze–ziemia (KD-88), pociski przeciwokrętowe (Yi-62) i antyradarowe (Yi-91), bomby kierowane laserowo (LT-2) oraz szybujące bomby precyzyjne (LT-6)¹⁵.

4. Chiny jako importer uzbrojenia i technologii zbrojeniowych

Chińska Republika Ludowa była obecna na międzynarodowym rynku broni jako importer uzbrojenia, ale jej udział w obrotach światowych był mały. Sytuacja zmieniła się dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy wartość importu zaczęła przekraczać 1 mld USD rocznie. Kolejny wzrost nastąpił na początku XXI w., kiedy ChRL importowała broń za 2-3 mld USD rocznie. Zagregowana wartość importu militarnego w latach 2002-2006 wyniosła w przypadku Chin 14,6 mld USD¹⁶, co oznaczało, że kraj ten był największym odbiorcą uzbrojenia na świecie. Dla porównania wydatki innych państw w tym okresie wyniosły: Indie 10,1 mld USD, Grecja 7,2 mld USD, USA 2,3 mld USD, Polska 1,2 mld USD. Dane pokazujące wielkość chińskiego importu uzbrojenia w latach 1977-2006 zamieszczone zostały w tab. 3.

¹² Szerzej na ten temat P. Sokala, *Czego smok szuka na morzu? – czyli modernizacja chińskiej marynarki wojennej i jej konsekwencje dla systemu bezpieczeństwa regionu Azji i Pacyfiku*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Oblicza Chin na początku XXI wieku. Historia. Polityka. Społeczeństwo*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 193-224.

¹³ *SIPRI Yearbook 2007...*, s. 393.

¹⁴ Samolot ten został przygotowany dla Chińczyków przez biuro konstrukcyjne rosyjskiej firmy MiG.

¹⁵ A. Rupprecht, *Drachenflugel – Die Militaerluftfahrt der Volksrepublik China*, „Flieger Revue Extra” 2007, no.19.

¹⁶ Ceny stałe z 1990 r.

Tabela 3. Import uzbrojenia przez Chiny w latach 1977-2006 (w mln USD, ceny stałe z 1990 r.)

Lata	Wartość importu	Lata	Wartość importu
1977	78	1992	1177
1978	138	1993	956
1979	47	1994	1207
1980	5	1995	870
1981	0	1996	389
1982	15	1997	803
1983	12	1998	1728
1984	71	1999	573
1985	110	2000	1846
1986	17	2001	3142
1987	34	2002	2636
1988	38	2003	2068
1989	61	2004	2853
1990	167	2005	3791
1991	222	2006	3261

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SIPRI.

Największym dostawcą uzbrojenia do ChRL jest obecnie Rosja. W latach 2001-2005 wielkość dostaw z tego kraju wyniosła 12,5 mld USD (ceny stałe z 1990 r.). O silnych zależnościach pomiędzy oboma krajami świadczy fakt, że stanowiło to ponad 90% chińskiego importu militarnego i jednocześnie blisko połowę rosyjskiego eksportu uzbrojenia¹⁷. W 2005 r. zawarty został kontrakt na dostawę 38 samolotów transportowych dalekiego zasięgu Il-76 oraz „latających cystern” Il-78. Rok później zakończono realizację kontraktu na osiem okrętów podwodnych Projekt-636 (klasy Kilo) oraz dwa niszczyciele klasy Sovremienny.

W ostatnich latach władze chińskie są zainteresowane przede wszystkim zakupem nowych rosyjskich technologii militarnych, a nie samego uzbrojenia. Odzwierciedleniem tego jest zakup licencji na śmigłowce Mi-17 oraz udział Rosjan w pracach nad chińskim lotniskowcem¹⁸. Chińczycy zainteresowani są także zacieśnianiem współpracy z Rosją w zakresie technologii militarnych, m.in. w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy, oraz wspólnymi manewrami wojskowymi (Peace Mission 2005 i 2007).

Rosja jest wprawdzie głównym dostawcą uzbrojenia i technologii militarnych do Chin, ale nie jedynym. W latach 2001-2005 dostawcami były także inne państwa: Ukraina (489 mln USD), Wielka Brytania (82 mln USD), Niemcy (79 mln USD),

¹⁷ *SIPRI Yearbook 2006 Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 451.

¹⁸ Chodzi o prace nad ukończeniem lotniskowca Varjag który został kupiony przez Chińczyków w 2000 r. na Ukrainie.

Francja (62 mln USD) i Włochy (3 mln USD)¹⁹. Wymienione kraje zachodnioeuropejskie są bardzo zainteresowane współpracą z Chińczykami, stąd ich starania o zniesienie lub zawieszenie ograniczeń w kontaktach z ChRL. Szczególnie intensywne działania były prowadzone w tym zakresie pod koniec 2005 r. przez Niemcy i Francję, jednak pod wpływem nacisków amerykańskich embargo na dostawy do Chin uzbrojenia i technologii militarnych zostało utrzymane.

Dużym problemem dla Chin są trudności w dostępie do zaawansowanych technologii zbrojeniowych. Wynikają one głównie z ograniczeń w transferze technologii militarnych do tego kraju nałożonych przez UE i USA. Przy ograniczonych możliwościach samodzielnego ich opracowania można spodziewać się wzmożonej aktywności Drugiego Departamentu Sztabu Generalnego Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (wywiadu wojskowego). Jednak szpiegostwo przemysłowe oraz brak poszanowania dla własności intelektualnej jest problemem, który ogranicza możliwości współpracy z wieloma partnerami zagranicznymi. Warto zaznaczyć, iż praktyki stosowane przez Chińczyków nie wszystkich jednak odstrasza. W ostatnich miesiącach strona rosyjska wyraziła sprzeciw wobec uruchomienia przez Chińczyków produkcji myśliwca J-11B, będącego kopią samolotu Suchoj Su-27SK. Rosjanie uważają, że jest to przypadek kradzieży własności intelektualnej i zapowiadają wystąpienie na drogę prawną. Podkreślają przy tym, że Chińczycy nie tylko rozpoczęli produkcję skopionych myśliwców, ale także zawarli kontrakty na ich dostawy do kilku krajów Trzeciego Świata. Wcześniej Chiny montowały Su-27SK na podstawie licencji, kupując w Rosji silniki i większość części. Licencyjne zamówienie opiewało na 200 samolotów, ale do 2004 r. Chińczycy odebrali tylko 95 kompletów części, następnie zerwali umowę²⁰. Pomimo złych doświadczeń we współpracy z ChRL w zakresie licencji na Su-27, Rosjanie zawarli niedawno podobne porozumienie dotyczące śmigłowców Mi-17. Przedstawiciele rosyjskiej firmy zajmującej się eksportem broni, Robronieexportu, stwierdzili, że lepiej jest oficjalnie współpracować z Chińczykami niż czekać, aż nielegalnie skopiują uzbrojenie.

Wydaje się, że nie zawsze oskarżenia o szpiegostwo przemysłowe formułowane pod adresem Chińczyków są uzasadnione. Można odnieść wrażenie, że zarzuty są metodą na ominięcie obowiązujących ograniczeń w obrotach bronią i technologiami militarnymi, choć udowodnienie tego jest rzeczą niesłychanie trudną. W wielu wypadkach zachodnie firmy zbrojeniowe wykazują dużą naiwność, graniczącą z hipokryzją. Kanadyjski oddział firmy Pratt & Whitney dostarczył do Chin silniki PT6C-67C rzekomo przeznaczone do projektu śmigłowca cywilnego (Z-12). Ostatecznie zostały one wykorzystane w śmigłowcu szturmowym WZ-10, co dla specjalistów lotniczych było jasne od samego początku²¹.

¹⁹ Dane z *SIPRI Yearbook 2006...* w ceny stałych z 1990 r.

²⁰ T. Hypki, *Rosyjskie Siły Zbrojne – 16 lat kryzysu*, „Wojsko. Technika. Obronność–Raport” 2008, nr 6.

²¹ A. Chang, *China illegally uses Canadian engine for attack helicopter*, www.freepublic.com (data dostępu 6.10.2007).

5. Eksport uzbrojenia z Chin

Chiny jako eksporter obecne są na rynku broni od dziesięcioleci. W ciągu wielu lat ich pozycja zmieniała się, zależąc przede wszystkim od uwarunkowań politycznych (tab. 4). W drugiej połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku nastąpił wzrost sprzedaży chińskiego uzbrojenia. W najlepszym dla ChRL roku – 1987 – wielkość sprzedaży osiągnęła 3,3 mld USD (w cenach stałych z 1990 r.), co dało trzecie miejsce na liście największych eksporterów broni i 9% udziału w rynku światowym. Było to spowodowane dostawami broni do Iraku i Iranu w czasie wojny toczonej przez te państwa. Spadek eksportu nastąpił po zakończeniu konfliktu Irak–Iran, co miało miejsce w roku 1988. Do zmniejszenia się liczby klientów na chińską broń przyczyniła się także wojna w Zatoce Perskiej w 1991 roku. Konfrontacja zachodnich systemów uzbrojenia z wyrobami chińskimi jednoznacznie pokazała ich zacofanie technologiczne. Na początku XXI w. wielkość sprzedaży uzbrojenia wahała się w przedziale 223-564 mln USD w skali roku. Stanowiło to nieco poniżej 2% światowego handlu bronią²².

Tabela 4. Eksport chińskiego uzbrojenia w latach 1977-2006 (w mln USD, ceny stałe z 1990 r.)

Lata	Wartość eksportu	Lata	Wartość eksportu
1977	184	1992	684
1978	600	1993	1302
1979	567	1994	819
1980	825	1995	962
1981	570	1996	707
1982	1557	1997	390
1983	1813	1998	351
1984	2060	1999	260
1985	1494	2000	187
1986	2143	2001	408
1987	3359	2002	544
1988	2032	2003	532
1989	1100	2004	271
1990	917	2005	223
1991	1100	2006	564

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SIPRI.

Chiny eksportują różne rodzaje uzbrojenia, od broni lekkiej, w tym kopii karabinków kałasznikow i SWD, poprzez pojazdy wojskowe (samochody terenowe, motocykle, ciężarówki) i bojowe (czołgi, artylerię samobieżną) do samolotów bojowych. Nie ulega wątpliwości, że ChRL jest dostawcą specyficznym – oferowane przez nią produkty są tańsze od towarów innych państw, ale często oparte na prze-

²² SIPRI Yearbook 2006..., s. 460.

starzalej technologii. Należy się spodziewać, że asortyment eksportowy będzie się rozszerzał, a jednocześnie będzie unowocześniany. Już obecnie zaobserwować można powolny trend zmiany asortymentu eksportowego – pojedyncze rodzaje broni są zastępowane przez pełne systemy uzbrojenia.

Inną cechą charakterystyczną dla chińskiego eksportu uzbrojenia jest dostarczanie jej do wszystkich odbiorców, którzy są w stanie zapłacić. Nierespektowanie ograniczeń w dostawie materiałów militarnych sprawia, że Chińczycy skutecznie działają na wielu rynkach, na których firmy amerykańskie i europejskie są nieobecne.

Kierunki chińskiego eksportu

Specyfika chińskiej filozofii działania na międzynarodowym rynku broni w dużym stopniu wpływa na geografę eksportu broni przez ten kraj. Wyodrębnić można dwa główne kierunki eksportu chińskiego uzbrojenia: afrykański i azjatycki. Kierunek afrykański wynika z uwarunkowań historycznych. W okresie zimnej wojny, kiedy państwa tzw. bloku wschodniego rywalizowały o wpływy w tym regionie z państwami zachodnimi, Chiny wydatnie wspierały militarnie niektóre frakcje walczące w poszczególnych krajach (tak było w przypadku ZANU Roberta Mugabe w Rodezji). Jednak obecnie wydaje się, że główną przesłanką jest chęć nawiązania lepszej współpracy z państwami regionu będącymi w stanie dostarczać do Chin ropę naftową i inne surowce naturalne. Właśnie ze względu na złoża ropy naftowej Chińczycy są obecni w krajach takich, jak: Angola, Czad, Etiopia, Gwinea Równikowa, Kongo, Niger, Nigeria oraz Somalia. Oprócz tego w ostatnich latach importerami chińskiego uzbrojenia były, lub korzystały z pomocy chińskich doradców wojskowych, także inne państwa afrykańskie: Sudan, Zimbabwe, Egipt, Namibia, Zambia, Tanzania, Burundi, Etiopia i Erytrea.

W przypadku działań na kontynencie azjatyckim na pierwszy plan wysuwają się kwestie bezpieczeństwa regionalnego. Największymi odbiorcami chińskiej broni są następujące kraje: Pakistan, Iran, Birma, Nepal, Korea Północna i Laos. Ponadto broń chińska jest łatwo dostępna w Afganistanie oraz w Iraku (w latach osiemdziesiątych kraj ten zakupił sprzęt wojskowy o wartości ponad 5 mld USD).

Najważniejszym partnerem dla ChRL jest Pakistan. Jest to spowodowane działaniami podejmowanymi w celu zrównoważenia potencjału Indii, z którymi Chiny poza sporami granicznymi rywalizują na polu politycznym i gospodarczym. Pakistan jest nie tylko największym azjatyckim odbiorcą chińskiego uzbrojenia, ale także partnerem w dziedzinie badań i rozwoju nowych technologii. Współpraca dotyczy m.in. samolotów myśliwskich FC-1 oraz maszyny szkolno-treningowej K-8. Chińczycy mają ponadto uczestniczyć w modernizacji fabryk produkujących amunicję i uzbrojenie artyleryjskie. Także pakistański program nuklearny miał się opierać na technologii chińskiej.

W najbliższej przyszłości można spodziewać się zwiększonej ilości chińskiego uzbrojenia w państwach Zatoki Perskiej, i to nie tylko wśród dotychczasowych partnerów, ale także w innych państwach. Jest to podyktowane dążeniami Chin do po-

szukiwania nowych źródeł nośników energii. Taki scenariusz jest prawdopodobny także z tego względu, że w krajach Zatoki Perskiej (Bahrajn, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Arabia Saudyjska, Kuwejt) widoczne jest rosnące zainteresowanie rynkiem chińskim jako potencjalnym miejscem inwestycji. Nie można także wykluczyć, że zdynamizowana zostanie współpraca wojskowa z państwami Ameryki Łacińskiej, w tym z Kubą (w 2006 r. chińska misja wojskowa rozmawiała z władzami w Hawanie na temat zacieśniania współpracy) i z Wenezuelą.

Spodziewać się także można większej aktywności chińskich firm w uczestnictwie w targach i wystawach sprzętu wojskowego. Jest to bowiem forma promocji, która do tej pory była wykorzystywana w stopniu ograniczonym. Jako wystawcy Chińczycy pokazywali się na imprezach tego typu sporadycznie. Natomiast w Chinach odbywają się jedynie nieliczne targi i wystawy, i to mające, co najwyżej, charakter regionalny.

Organizacja eksportu uzbrojenia

W przypadku eksportu uzbrojenia, podobnie jak w przypadku samego przemysłu zbrojeniowego, kontrola państwa jest wszechobecna, a transakcje, procedury i dane uczestników objęte są ścisłą tajemnicą. Firmy, w tym przedsiębiorstwa zarówno państwowe, jak i prywatne, które eksportują broń, ściśle współpracują z chińskimi władzami. Nie oznacza to jednak, że wszystkie transakcje są w pełni kontrolowane. Decyzje co do kierunków głównych transakcji eksportowych podejmowane są przez Centralną Komisję Wojskową, na czele której stoi prezydent państwa Hu Jintao. Dzieje się to przy akceptacji członków Komitetu Stałego Biura Politycznego KPCh. W procesie decyzyjnym biorą także udział: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Handlu, Ministerstwo Obrony Narodowej oraz Państwowa Komisja Rozwoju i Reform²³. Działaniami promocyjnymi w tym zakresie zajmuje się Chińska Rada Promocji Handlu Zagranicznego. Handel bronią podlega kontroli COSTIND.

Eksportem chińskiego uzbrojenia zajmuje się wiele podmiotów. Działające w tej branży przedsiębiorstwa można podzielić na dwie grupy: wojskowe (np. China Poly Group – dostarcza broń dla chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczą oraz eksportuje za granicę) oraz cywilne przedsiębiorstwa przemysłu obronnego: państwowe (np. NORINCO) oraz prywatne (np. Huawei). Przedsiębiorstwa te w coraz większym stopniu umiędzynarodawiają swoją działalność, tworząc filie za granicą, w tym w USA²⁴.

Chiny są stroną układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej oraz konwencji o zakazie prowadzenia badań, produkcji, gromadzenia i użycia broni chemicznej. W 1997 r. wprowadziły nowe regulacje prawne zastrzegające kontrole nad eksportem

²³ W hierarchii ważności instytucja ta stoi ponad wieloma ministerstwami.

²⁴ Należą do nich m.in.: China Precision Machinery Import-Export Corporation, China Great Wall Industrial Corporation, China National Aero-Technology Import and Export Corporation, Zibo Chemet Equipment Company, Hongdu Aviation Industry Group, Ounion International Economic and Technical Co-operative, Limmt Metallurgy and Minerals Company, Beijing Elite Technologies, Wha Cheong Tai Company.

uzbrojenia, a w roku 1998 – nad eksportem technologii nuklearnej podwójnego zastosowania i dziedzin pokrewnych. W 2002 r. ponownie zaostrożono przepisy eksportowe, w szczególności dotyczące technologii podwójnego zastosowania, technologii raketowej oraz komponentów do broni biochemicznej. Zgodnie z nimi tylko licencjonowane firmy mają prawo handlu bronią.

Ocenia się, że w ostatnich latach ChRL zwiększyły transparentność swoich operacji na rynku broni. Pomimo to pod adresem tego kraju pojawiają się liczne zastrzeżenia dotyczące sposobu dostaw uzbrojenia. Chińczycy sprzedają broń do wielu krajów, w których sytuacja jest mało stabilna. Przykładem może być sprzedaż broni do Birmy, Sudanu czy Etiopii²⁵. Broń wyprodukowana w ChRL trafia także do organizacji terrorystycznych, m.in. Hezballahu (za pośrednictwem Iranu). Wydaje się, że nie są to przypadkowe transakcje, których strona chińska jest nieświadoma, ale realizacja strategii polegającej na sprzedaży broni każdemu, kto jest nią zainteresowany.

6. Zakończenie

Obserwowany w ostatnich dziesięcioleciach rozwój gospodarczy Chin oznacza także wzrost wydatków na cele militarne. Pod względem wielkości budżet obronny ChRL jest największy wśród krajów azjatyckich i czwarty na świecie. Polityka władz chińskich jednoznacznie mówi o dalszych planach wzmocnienia potencjału wojskowego tego kraju, co oznaczać może wzrost kwot wydawanych na obronność. Rozwój przemysłu zbrojeniowego i wprowadzanie do produkcji coraz nowocześniejszych systemów uzbrojenia zwiększy konkurencyjność chińskiej broni na rynkach zagranicznych. Wzmocnienie pozycji Kraju Środka na międzynarodowym rynku broni jest zresztą wpisane w politykę obronną tego kraju.

Od wielu lat ChRL zajmują znaczącą pozycję na międzynarodowym rynku broni. Na początku XXI w. ChRL jest największym na świecie importerem uzbrojenia oraz technologii militarnych. Jeżeli chodzi o eksport, to kraj ten zajął w latach 2001-2006 pozycję siódmego największego dostawcy broni. Należy się spodziewać nasilenia eksportu do państw afrykańskich oraz azjatyckich. Możliwe są także dążenia do wejścia na rynki krajów Zatoki Perskiej oraz w rejonie Ameryki Łacińskiej. Sposób realizowania eksportu broni, a przede wszystkim nieprzestrzeganie wielu ograniczeń powoduje, że działalność Chin spotyka się z krytyką społeczności międzynarodowej (głównie ze strony UE i USA), a na chińskie przedsiębiorstwa handlujące uzbrojeniem nakładane są sankcje.

Pomimo modernizacji przemysłu zbrojeniowego i opanowania coraz bardziej zawansowanych technologii niskie ceny wciąż pozostają głównym atutem Chińczyków. Można się spodziewać, że ChRL będzie dążyć do uniezależnienia się od zagranicznych technologii, co jednak nie nastąpi w najbliższej przyszłości. Jeżeli tak się stanie, ChRL będzie konkurentem dla czołowych graczy na międzynarodowym rynku broni.

²⁵ *Amnesty International: Nielegalna broń zabija w Darfurze*, <http://uigo.org.pl>.

Literatura

- Amnesty International: Nielegalna broń zabija w Darfurze*, <http://uigo.org.pl> (data dostępu 18.06.2008).
- Chang A., *China illegally uses Canadian engine for attack helicopter*, www.freepublic.com (data dostępu 6.10.2007).
- China's National Defence in 2006*, www.china.org.cn/english/features/book/194421.htm (data dostępu 24.06.2008).
- Halizak E., *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, Żurawia Papers z. 10, Scholar, Warszawa 2007, s. 75.
- Hypki T., *Rosyjskie Siły Zbrojne – 16 lat kryzysu*, „Wojsko. Technika. Obronność – Raport” 2008, nr 6.
- Rupprecht A., *Drachenfluegel – Die Militaerluftfahrt der Volksrepublik China*, „Flieger Revue Extra” 2007, no. 19.
- Sokala P., *Czego smok szuka na morzu? – czyli modernizacja chińskiej marynarki wojennej i jej konsekwencje dla systemu bezpieczeństwa regionu Azji i Pacyfiku*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Oblicza Chin na początku XXI wieku. Historia. Polityka. Społeczeństwo*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- SIPRI Yearbook 2006 Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- SIPRI Yearbook 2007 Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford 2007.
- www.forbes.com/afxnewslimited/feeds/afx/2008/06/16/afx5122291.html (data dostępu 28.06.2008).
- Żukrowska K., Grącik M. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, SGH, Warszawa 2006.

POSITION OF CHINA IN THE INTERNATIONAL WEAPON MARKET

Summary

Presence of the People's Republic of China in the international weapon market has been observed for decades. However, important qualitative changes can be seen in recent years. Practically till the end of the 20th century China was perceived as the producer of low quality cheap weapons. The beginning of the 21st century brought important changes. The intensive development of the People's Republic of China involves improved technological potential of this country's economy. It is also visible in the armaments industry, which is capable of producing advanced constructions. China carries out intensive activities in the international weapons market, becoming an important competitor for the existing potentates (USA, France, Great Britain, Russia). At present, China seeks buyers mainly among developing countries but it can be assumed that they aim at reaching other countries in the future. Especially that modernization of the armament industry and expansion in the international weapon market are supported by major Chinese politicians, for whom they are elements of national security system and foreign policy.